

Г. П. Городиловськакандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЕПІСТОЛЯРНОГО СТИЛЮ В ІСТОРИЧНИХ ТВОРАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Стаття присвячена дослідженню особливостей ідіостилю Романа Іваничука, зокрема з огляду на специфіку функціонування елементів епістолярного стилю в художній прозі письменника. Здійснено системний аналіз художніх текстів прозаїка з погляду використання в їхній структурі таких елементів, з'ясовано доцільність і прийоми реалізації цих засобів в історичних творах, визначено тенденції у вживанні та функції в різних мовленнєвих ситуаціях. Уточнено підходи до інтерпретації художнього тексту, виявлено міжстильові, інтеграційні процеси, розкрито своєрідну і специфічну манеру письма романіста.

Ключові слова: ідіостиль, елемент епістолярного стилю, художній текст.

Постановка проблеми. Дослідження художніх текстів окремих письменників, зокрема їхніх ідіостилів, індивідуально-авторських мовних картин світу, належить до важливих питань функціональної стилістики, текстології та сучасної герменевтики. Крім того, проблема вивчення специфіки художнього стилю з огляду на сучасну лінгвістичну парадигму, зокрема з урахуванням проблем нарративної лінгвістики, а також виділення нових класифікацій стилів, потребує спеціального огляду. Художній стиль мовлення є складним для вивчення через його синкретизм та наявність у ньому елементів інших стилів. Виходячи з цього, можна говорити про так звані міжстильові явища, які вчені пов'язують із переосмисленням поняття художнього стилю, формуванням іншої моделі його опису. Залучаючи засоби інших стилів у художній текст, майстри слова відбивають нові тенденції розвитку сучасної української мови. Їхня наявність у мові історичних творів – явище, характерне для творчості видатного українського письменника Романа Іваничука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художні твори письменника вже були в полі зору сучасних літературознавців (С. Андрусів [1], М. Ільницького [15], М. Жулинського [9], М. Слабошпицького [21] та багатьох інших). Звертали до його творів і деякі мовознавці (В. Буда [4], Г. Гайдученко [5], Л. Голоюх [6], Л. Пустовіт [20], О. Хом'як [23] тощо). Однак ці вчені досліджували окремі питання щодо лексичних та син-

таксичних особливостей мови художніх текстів історичного романіста.

Серед стилістичних досліджень, пов'язаних із використанням елементів одного стилю в іншому, відомі праці Н. Бабич [2], Н. Ботвиної [3], П. Дудик [7], С. Єрмоленко [8], Л. Мацько [17], Н. Озерової [19] та інших. Однак вивчення мови української історичної прози з погляду вживання в ній елементів інших стилів не потрапило в коло наукових зацікавлень дослідників.

Мета статті – за допомогою лінгвостилістичного аналізу текстів історичних творів Романа Іваничука виявити в них елементи епістолярного стилю, з'ясувати доцільність і прийоми використання таких засобів, встановити особливості їхнього функціонування в різних мовленнєвих ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. За своєю природою художній стиль є «багатостильовим», оскільки поєднує у своїй системі елементи різних стилів, активно з ними взаємодіє і впливає на їх формування та розвиток. У структурі художнього твору – залежно від його ідейного змісту, від сфери зображуваної дійсності та творчого методу автора – можуть сполучатися, стикатися і вступати у взаємодію найрізноманітніші стилі літературної та народно-розмовної мови. Зважаючи на це, можна говорити про переплетення в художньому тексті елементів різних стилів. «Вбираючи в себе компоненти усіх інших функціональних стилів, – зазначає С. Єрмоленко, – художній стиль трансформує, переосмислює

їх: він не обмежений у використанні мовних одиниць, які належать до різних часових зрізів, до соціальних та територіальних видозмін національної мови [8, с. 301–302]. Таке широке використання елементів інших функціональних стилів у художньому веде до руйнування традиційних структур стилів, до їх зближення і злиття.

Існує і зворотний процес, коли художній стиль поповнює мовними елементами певні жанри інших стилів. Саме така «різностильовість» художнього стилю дає підстави вважати його не цілісною категорією і не виділяти в окремий функціональний різновид літературної мови. Переконливим, на нашу думку, є твердження Л. Іванової, яка зазначає, що художньо-белетристичний стиль має своєрідну функцію – естетичну, яка визначає використання усіх мовних засобів; «іншостильові» явища, які в ньому використовуються, «не порушують єдності функціонального стилю, а постають як явища естетично і стилістично виправдані, лише як окремі краплі в тканині художньої розповіді» [14, с. 55]. На захист художнього стилю виступає А. Загнітко. Учений вважає, що художній стиль постає акумулятивним на всіх рівнях свого вияву. «Підтвердженням цього, – зазначає дослідник, – є його відповідні домінуючі ознаки: в художніх текстах можуть використовуватися всі функціональні типи мовлення (опис, розповідь, міркування) і всі можливі їхні комбінації, відповідно, можуть використовуватися всі семантико-граматичні типи речень, внутрішньо- і зовнішньо синтаксичних зв'язків, ритмомелодики окремих висловлень і текстів загалом» [10, с. 168].

Вважаємо, що функціонування елементів інших стилів у художньому не заважають його цілісності, оскільки в ньому набувають нового значення та нової образно-виразової сили будь-які співвідношення елементів загальної системи мови та її стилів. А забезпечує цю цілісність зображальна, комунікативна й естетична функції слова в художньому тексті. Використання цих елементів пов'язане передусім з Іваничуковим принципом якнайповнішого досягнення правдивості зображуваних подій, опису реальних постатей історичної доби. Вони виділяються на тлі белетризованої розповіді як своєрідні внесення і характеризують індивідуальну манеру письма романіста, яка вирізняє його з-поміж інших прозаїків.

Аналізуючи історичні твори Романа Іваничука, можна сказати, що з елементів функціональ-

них стилів у його романах досить широко представлені виражальні одиниці епістолярного стилю. Епістолярний стиль (від лат. *epistola*) – «функціональний різновид літературної мови, який обслуговує сферу письмових приватних або приватно-офіційних відносин» [22, с. 160]. Звичайно, його пов'язують з листуванням, оскільки саме там він виявляється якнайповніше. Як і в будь-якому іншому функціональному стилі, підбір і використання мовних засобів у цьому стилі зумовлений суспільною функцією і відповідає потребам певної форми спілкування між людьми.

Деякі дослідники вважають цей стиль підстилем розмовного. «Якщо говорити про лист пересічного автора, – зазначає Н. Бабиц, – то, очевидно, це буде розмовний стиль. А якщо говорити про епістолярій великих майстрів слова Лесі Українки, Івана Франка, Максима Рильського і так далі, то їх епістолярна спадщина містить цілі публіцистичні і художні тексти» [2, с. 16]. На думку дослідниці, є правильним те, що цей стиль функціональним не називають, але як підстиль розмовного усе ж виділяють.

Окреслюючи особливості епістолярного стилю, А. Найрулін говорить про наявність двох сторін цього виду спілкування, а саме автора листа й адресата, до якого він звертається. «Адресат може бути й колективний, – пише автор, – але лист до колективного адресата за своїми стилістичними рисами буде виходити за сферу чисто епістолярну, це вже ніби схрещення стилю епістолярного і, скажімо, публіцистичного чи літературно-художнього» [18, с. 55–56].

Як правило, листування може бути офіційне, службове, і неофіційне, приватне. Офіційне, службове листування ведеться між установами, організаціями. Воно належить до офіційно-ділового мовлення. Неофіційне, приватне листування ведеться між особами і має переважно побутовий, часто інтимний характер [16, с. 203].

У мові історичних творів Романа Іваничука вживаються елементи як офіційного, так і приватного листування. Найбільше зразків епістолярія знаходимо в романах «Вода з каменю», «Журавлиний крик», «Шрами на скалі», у яких вони мають вигляд окремих стилізованих листів або уривків з листів. Ці листи автор створює спеціально і використовує їх із конкретною метою.

Елементи офіційного листування. Під офіційне листування письменник стилізує своє мовлення, коли створює лист-прохання, у якому Григорій Потьомкін просить царицю Катери-

ну II помилувати кошового отамана запорозьких козаків Петра Калнишевського та його спільників, які є, начебто, призвідцями «козацького свавільства»: *«Милостива государине, – просить він у листі до цариці, – вашій імператорській величності відомі всі тяжкі провини колишнього Січі Запорозької кошового отамана Петра Калнишевського і його спільників писаря Івана Глоби та судді Павла Головатого, яких віроломна буйність настільки велика, що не смію вже переліченням терзати ваше ніжне серце. За ті злочини вони заслуговують смертної кари. Але, знаючи, що супутниця душі вашої – доброта – завжди перемагала суворість, насмілююся всепіддано просити о милосердя й вислати їх на вічне поселення у монастирі»* [12, с. 190]. У цьому листі письменник використовує елементи мовного етикету, характерного для епістолярія XVIII століття.

Елементи приватно-ділового листування. У художніх творах романіста-історика помітне місце посідає приватно-ділове листування. Прикладом такого листування є лист Лесі Українки до Івана Франка, який письменник створив і стилізував під манеру письма поетеси. Він вміщений у творі «Шрами на скалі», досить великий за обсягом (займає у творі аж 6 сторінок) і органічно переплітається із сюжетними лініями твору. Подаємо лише уривок з цього листа: *«Cher Maitre! Дорогий пане-товаришу... Ви дозволили мені так звертатися до вас, і за це я вельми вдячна: таке звертання робить мене рівноправною з вами. Рівноправною, але тільки перед обличчям вічності; нині ж я, як ніколи раніше, дуже чітко усвідомлюю той дистанс між нами – учителем і ученицею, мозолеруком каменярем і білоручкою, витонченою хворобами, родительською опікою, салонною освіченістю й безнастанним навчанням у суворій школі Івана Франка, який, проте, рідко коли мав час для витончування себе самого, бо з ранку до ночі був зайнятий розчищенням плацу – для мене і для таких, як я...»* [13, с. 546]. Цей сконструйований уривок з приватного листа Лесі Українки до Івана Франка отримує в романі напівофіційний тон. Він починається шанобливими звертаннями (*Дорогий метре! Дорогий пане-товаришу!*) і поясненням, чому саме так авторка звертається до Каменяря, з яким її пов'язували творчі зацікавлення.

Прикладом художнього використання приватно-ділового листування є лист поета Якова Головацького до своїх товаришів Маркіяна

Шашкевича та Івана Вагилевича з роману «Вода з каменю». *«Любі приятелі! Шановний цензор Копітар, на якого ми покладали такі надії, відмовився дати відгук про допуск до друку нашої «Зорі». Він, бачите, боїться, що видання альманаху русинською мовою озлобить поляків і дасть привід Петербургові використати русинську опозицію проти Австрії, – мовляв, два мільйони галицьких русинів бажають об'єднатися з сімома мільйонами наддніпрянських українців. А втім, Копітар схвально відгукується про зміст «Зорі» і віддає її на суд львівському цензорів русинських книг. А в нас такого немає... Кому віддадуть? Авжеж – Іродові, його ексцеленції Михайлові Левицькому... Напевне, ви вже читали статтю Лозинського, – ось вам перше свідчення, наскільки потрібен вихід у світ нашого альманаху. Латинський алфавіт на руку єзуїтам, які прагнуть розірвати Україну на дві народності. Якби ми його прийняли, що сказав би старий Київ – місто народної історії, що сказали б наддніпряни, в яких таїться фізична й моральна наша сила, де в пам'яті людей живе козацька старовина?.. Затримуюся в брата Івана, приїду в жовтні...»* [11, с. 245]. Текст листа пов'язаний із колективною справою, зокрема з клопотанням про вихід у світ альманаху «Русалка Дністровая». Але ділова спрямованість повідомлення накладається на приватність, адже адресатами виступають друзі, колеги, однодумці. Тому емоційність проявляється через добір мовних засобів: вставних слів (*бачите, мовляв, а втім, напевне*), риторичних питань (*що сказав би старий Київ, що сказали б наддніпряни?*), особистого звертання, яке поширене пояснювальним словом – прикметником і вказує на ставлення адресанта до адресата (*Любі приятелі!*). Лист закінчується фразою, яка є ніби прощальною формою (*Затримуюся в брата Івана, приїду в жовтні*).

Елементи інтимно-товариського листування. Зразком інтимно-товариського листування у цьому ж творі є лист дівчини Анни до Маркіяна Шашкевича. На початку цього листа спостерігаємо звичний для листування зачин: *«– Милий Маркіяне, – читав у голос, – мені так приємно було отримати від вас листа. Ви розрадили мою самотність, а ще нагадали про мого улюбленого поета...»* [11, с. 122].

У наступній основній частині листа викладено відомості, які цікавили адресата і про які він, мабуть, писав у своєму листі до адресантки. *«Про Гоцинського знаю мало, тільки що вуєчка*

розпитувала. Він зустрічається з поетом у Львові, але яке то знайомство – за одну випадкову зустріч... Северину Гоцинському тридцять років, родом він з Уманя...» [11, с. 122–123].

Наступна частина листа – заключна, містить відомості адресанта про себе. «Пане Маркіяне, я б з приємністю зустрілася з вами. У суботу граю в казино Гехта. Хор Моцарта на мої вперті домагання нарешті виконає “Прощання з батьківщиною” Огінського. Якщо вирішите прийти, то не запізнуйтеся, – буде виконуватися тільки ця одна річ... Анна» [11, с. 123]. Цей лист, який містить інформацію приватного характеру, має початок, основну частину та закінчення, що є характерним для епістолярних текстів. Стиль викладу невимушений, природний. Розповідь емоційна, насичена відповідними мовними засобами: формою звертання, яка вказує на ставлення адресанта до адресата (*Милий Маркіяне! Пане Маркіяне*), емоційно-експресивними словами й виразами (*приємно було, розрадити самотність, улюблений поет, з приємністю*).

Елементи родинно-побутового листування. Стилізовані уривки з листів Павла Василенка до свого тестя Павла Любимського у романі «Вода з каменю» є зразком родинно-побутового листування: «*Батьку! Пишу цього листа на хуторі Кибинці, що біля Кагарлика*» [11, с. 209]; «*...Я не знаю, батьку, коли побачу Христину й маму. Але вірю, що побачу. І ви вірте, бо нічого більше нам не залишається. Настане час, коли мама Уляна заїде до вас у вашу львівську обитель...*» [11, с. 211]. Тексти листів пройняті тугою за рідними, ніжністю до них, надією на швидку зустріч з ними.

Для усіх наведених зразків листів, які майстерно вплив у текстову канву історик-романіст, характерні граматичні конструкції й лексичне наповнення, властиві усно-розмовному мовленню. У цих листах панує невимушеність у доборі мовних засобів, безпосередність у вираженні емоцій, немає спеціальних художньо-естетичних завдань. Їм притаманні різноманітні епістолярні риси, а саме: різні типи звертань: *Любі приятелі! Милий Маркіяне! Батьку! Пане...*; дієслівні форми підтримання комунікації: *повірте, гадаю, чекаю*; епістолярна лексика: *лист, пишу, читаю (прочитала), написав*; своєрідна форма побудови (про що вже йшлося), починаючи від вітань, звертань, викладу новин, прощання, сподівання. У текстах цих листів знаходимо вказівки на місце перебування, інформацію приватного характеру, елементи роздумів про

певні історичні події, етикетні формули. Гадаємо, що більшість із них є достовірними (справжніми), деякі стилізовані автором. В історичних романах вони виступають яскравими стилістичними включеннями, які увиразнюють творчий задум письменника, дають змогу глибше розкрити внутрішній світ героїв, їхні переживання. Різноманітність використаних жанрів епістолярного стилю свідчить про те, що прозаїк добре володіє всіма засобами стилізації.

Висновки і пропозиції. Художні твори Романа Іваничука відзначаються як своєрідною тематикою, так і авторською манерою викладу матеріалу і мають багату систему стильових ресурсів. Їх письменник використовує з певною стилістичною метою, внаслідок чого вони перетворюються із засобів мовного вираження на засоби художнього зображення.

Зібраний матеріал засвідчив, що автор уміло користується елементами функціональних стилів і вправно вплітає їх у канву художнього тексту. Зауважено, що в історичних творах письменника широко виявляються елементи епістолярного стилю (елементи офіційного листування, приватно-ділового, інтимно-товариського, родинно-побутового). Ці засоби наявні в різних комунікативних ситуаціях, реалізуються в них і взаємодіють з іншими ресурсами мови.

Встановлено, що виражальні одиниці названих стилів вирізняються на фоні белетризованої розповіді як своєрідні стилізовані включення, які увиразнюють творчий задум письменника, виступають дієвим засобом об'єктивного і переконливого висвітлення найрізноманітніших питань, що їх торкається романіст. З їх допомогою прозаїк здійснює мовну стилізацію історичної доби, створює неповторну атмосферу достовірності розповіді, посилює враження правдивості в описі подій. Саме таке специфічне поєднання стильових ресурсів в історичній прозі письменника виявляє його творчу індивідуальність, характеризує своєрідну манеру письма і вирізняє з-поміж інших майстрів художнього слова.

Крім того, лінгвостилістичний аналіз історичних творів Романа Іваничука уточнив підходи до інтерпретації художнього тексту, виокремив індивідуальний стиль письменника, показав, як виявляються міжстильові, інтеграційні процеси. Він також засвідчив, як видатний митець своєю творчістю розширює функціональні можливості української мови, дає матеріал для подальшого вивчення мовностилістичних особливостей сучасної історичної прози.

Список використаної літератури:

1. Андрусів С.Н. Историческая романистика Романа Иванычука и ее место в развитии жанра: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. Киев, 1987. 17 с.
2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: навч. посібник. Київ: «АртЕк», 1998. 192 с.
4. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60–90 рр. ХХ ст.). Київ: Рідна мова, 1998. 166 с.
5. Гайдученко Г.М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози другої половини ХХ століття): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
6. Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної історичної прози): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Київ, 1996. 20 с.
7. Дудик П.С. Стилістика української мови: навч. посібник. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. 368 с.
8. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: (Стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
9. Жулинський М.Г. Які ж виміри людської пам'яті? Наближення: літературні діалоги. Київ: Дніпро, 1986. С. 19–223.
10. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум: наук.-навч. посібник. Донецьк: ДонНУ, 2006. 289 с.
11. Іваничук Р.І. Вода з каменю: твори в 3 томах. Київ: Дніпро, 1988. Т. 2. С. 6–270.
12. Іваничук Р.І. Журавлиний крик: історичний роман. Львів: Каменярь, 1989. 375 с.
13. Іваничук Р. І. Шрами на скалі: твори в 3 томах. Київ: Дніпро, 1988. Т. 2. С. 473–693.
14. Іванова Л.П. Стили языка и стили речи в их соотношении. Стилистика текста в коммуникативном аспекте: межвуз. сб. науч. трудов. Перм, 1987. С. 53–58.
15. Ільницький М.М. Людина в історії: (Сучасний український історичний роман). Київ: Дніпро, 1989. 356 с.
16. Ленець К.В. Епістолярний стиль. Стиль і час: хрестоматія. Київ: Наук. думка, 1983. С. 203–249.
17. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
18. Найрулін А.О. Питання історії та теорії епістолярного стилю української мови. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Серія «Слов'янська філологія». 2001. Вип. 117–118. С. 53–62.
19. Озерова Н.Г. Взаимодействие функциональных стилей в русском и украинском языках. Русский язык и литература. 2000. №1. С. 1–4.
20. Пустовіт Л.О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі. Жанри і стилі в історії української літературної мови. Київ: Наук. думка, 1989. С. 253–264.
21. Слабошпицький М.Ф. Роман Іваничук: літературно-критичний нарис. Київ: Наук. думка, 1989. 206 с.
22. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ: «Укр. енциклопедія». 2000. 752 с.
23. Хом'як О.І. Лінгвостилістика української прози 60–90-х років ХХ століття (на матеріалі творів В. Дрозда, Р. Іваничука, В. Шевчука): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.

Городиловская Г. П. Особенности использования элементов эпистолярного стиля в исторических произведениях Романа Иванычука

Стаття посвящена дослідженню особливостей ідиостилля Романа Іваничука, в частині з урахуванням специфіки функціонування елементів епістолярного стилю в художественній прозі письменника. Осуществлен системний аналіз художественних текстів письменника з точки зору використання в їх структурі таких елементів, обґрунтована цілесобразність і прийоми реалізації цих засобів в історичних произведениях, определены тенденції в употребленні і функції в різних речевих ситуаціях. Уточнені підходи к інтерпретації художественного тексту, обнаружены межстилевые, интеграционные процессы, раскрыта своеобразная і специфическая манера письма романиста.

Ключевые слова: *идиостиль, элемент эпистолярного стиля, художественный текст.*

Horodylovska H. The peculiarities of epistolary elements use in the historical prose of Roman Ivanychuk

The article is devoted to the study of the peculiarities of the idiosyle of Roman Ivanychuk, particularly, in the view of the functioning of epistolary elements style in the writers' artistic prose. A systematic analysis of prosaic writers' artistic texts from the perspective of the use of such elements in their structure is accomplished, the relevance and methods of realization of these means in historical works are found out, as well as the tendencies in their use and functions in different speech acts are clarified. The approaches to the interpretation of the artistic text are specified, interdisciplinary, integration processes are identified, the peculiar and specific style of the writer's prose is revealed.

Key words: *idiosyle, elements of epistolary style, artistic text.*